

تشویقی بی‌رقابت

تجربه‌ای از هویت‌بخشی به دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی

نقیسه مافی، کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آموزشی، آموزگار دوره‌ی ابتدایی، شهرستان البرز، استان قزوین

تجربه‌ی کاربردی حاضر با هدف بررسی نقش برنامه‌های تشویقی غیررقابتی در ایجاد و تحکیم هویت ایرانی و اسلامی دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی و با رویکرد کیفی انجام شده است. داده‌های به‌دست‌آمده در حیطه‌ی تجربه‌های تربیتی اینجانب به‌عنوان آموزگار دوره‌ی ابتدایی دخترانه در یکی از روستاهای شهرستان البرز استان قزوین، طی بازه‌ی زمانی مهرماه ۱۴۰۲ تا اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۴ (دو سال تحصیلی متوالی) همراه با یک گروه از دانش‌آموزان) است. ابزار گردآوری داده‌ها، مشاهده‌ی میدانی و گفت‌وگو با معلمان از جمله دانش‌آموزان و والدین بوده

است. نتیجه‌ها نشان می‌دهند برنامه‌های تشویقی غیررقابتی می‌توانند به هویت‌بخشی کودکان کمک کنند و دانش‌آموزان را در هشت بُعد پشتکار، صداقت، مسئولیت‌پذیری، نوآوری، جسارت، همدلی، کشف دانش و توسعه‌ی شخصیت رشد دهند. این طرح ضمن ایجاد پیوند میان رسالت‌های مدرسه و خانواده، با سند تحول بنیادین نیز هم‌راستا بوده است و می‌تواند با صرف هزینه‌ی محدود، به سهولت در سایر مناطق کشور نیز اجرا شود.

کلیدواژه‌ها: آموزش ابتدایی، تشویق غیررقابتی، صدای دانش‌آموزان، کلاس درس، هویت ایرانی اسلامی

مقدمه
در عصر حاضر با گسترش فضای مجازی و ارتباطات فرامرزی، چالش‌های هویتی برای کودکان، به مسئله‌ای مهم تبدیل شده است. در خصوص هویت، نظریات متفاوتی وجود دارد؛ از جمله «نظریه‌ی هویت اجتماعی» (۱۹۷۹) مبنی بر اینکه هویت فرد به گروه‌هایی که به آن‌ها تعلق دارد، وابسته است؛ «نظریه‌ی مرحله‌ای هویت» (۱۹۶۸) که می‌گوید در هر مرحله از زندگی، افراد با چالش‌های خاصی مواجه می‌شوند که بر شکل‌گیری هویت آن‌ها تأثیر می‌گذارد؛ «نظریه‌ی یادگیری اجتماعی» (۱۹۷۷) که بر اهمیت یادگیری از طریق مشاهده و تعامل با دیگران تأکید دارد و «نظریه‌ی هویت فرهنگی» (۱۹۹۷) که به تأثیر فرهنگ بر شکل‌گیری هویت تأکید دارد. اکنون سؤال این است که در عمل، چطور می‌توان به کودکان ایران اسلامی کمک کرد تا هویت دینی و ملی خود را به‌درستی شکل دهند؟ دکی و ربان (۲۰۱۷) معتقدند که در مقابل تشویق‌های بیرونی که آثار کوتاه‌مدتی دارند، می‌توان از طریق توجه به تلاش و پیشرفت دانش‌آموز، دادن حق انتخاب به کودک، ارائه‌ی بازخوردهای سازنده به‌جای مقایسه و ایجاد محیط حمایتی به تقویت انگیزه‌ی درونی دانش‌آموزان کمک کرد و آثار بلندمدتی به جای گذاشت. به‌عبارت دیگر، برای ایجاد و تثبیت هویت ایرانی اسلامی دانش‌آموزان می‌توان از ابزار تشویق‌های غیررقابتی استفاده کرد.

مسائل مؤثر بر هویت دانش‌آموزان

هویت فردی و جمعی دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی از جمله موضوعات کلیدی در فرایند آموزش و پرورش است که تأثیر بسزایی در رشد شخصی و اجتماعی آنان دارد. من نیز به‌عنوان معلم، طی سال‌های فعالیت، با مسائلی کلیدی در شکل‌گیری هویت دانش‌آموزان روبه‌رو بوده‌ام.

مسائل مؤثر بر هویت فردی

یکی از مسائل مهم، مقایسه‌های غیرسازنده در کلاس بود؛ مثلاً دانش‌آموزانی که سریع‌تر پاسخ سؤالات را می‌یافتند، تشویق می‌شدند؛ اما این شیوه‌ی تشویق باعث کاهش همدلی و بی‌توجهی به دانش‌آموزان نیازمند حمایت بیشتر می‌شد. علاوه بر این، بسیاری از دانش‌آموزان شناخت کافی از استعدادها و علاقه‌های خود ندارند و تحت تأثیر رسانه‌ها و شرایط اقتصادی، به انتخاب

مشاغلی روی می‌آورند که لزوماً متناسب با توانایی هایشان نیست. این موضوع نیز بر اهمیت تقویت خودشناسی و هویت فردی تأکید می‌کند.

مسائل مؤثر بر هویت جمعی

شرایط چندفرهنگی و پدیده‌ی مهاجرت مسائلی را در زمینه‌ی هویت جمعی بروز می‌دهد. دانش‌آموزانی از فرهنگ‌ها و استان‌های گوناگون، با پیشینه‌های متفاوت، گرد هم آمده‌اند و تبعیض و طرد برخی افراد از گروه‌های دوستی، اعتمادبه‌نفس برخی دیگر را می‌کاهد و احساس انزوا ایجاد می‌کند. علاوه بر این، کمبود نیروی انسانی و فشارهای موجود در مدرسه، به‌ویژه در مناطق روستایی یا کمتربرخوردار، در برخی موارد بر کیفیت فعالیت‌های تربیتی اثرگذار بوده است و نیاز به راهکارهایی برای تقویت هویت جمعی دانش‌آموزان در این مناطق بیش از پیش احساس می‌شود. این مسائل، انگیزه‌ای شد تا با مرور تجربه‌های خود و نگاه دقیق‌تر به مسئله در پی ارائه‌ی راهکارهایی مؤثر باشیم.

روش اجرا

برای اجرای طرح، سه مرحله‌ی کلیدی در نظر گرفته شد. نخست تلاش شد تا محیطی غنی و مشوق شکل گیرد که در آن، هر دانش‌آموز «امکان» تشویق شدن داشته باشد. در گام دوم، از تشویق‌های غیرقابلیتی بهره گرفتیم تا حس همدلی و رشد فردی و جمعی تقویت شود. در نهایت، به ارزیابی نتیجه‌ها و دریافت بازخورد از دانش‌آموزان، والدین و همکاران پرداختیم.

● گام نخست: غنی‌سازی

محیط و ایجاد بستر هویت‌ساز

در این مرحله، برنامه‌هایی طراحی شد که بر تعامل و مشارکت تأکید داشتند، از جمله «جشن تولد ماهانه» با حضور ساده اما معنادار دانش‌آموزان، «درخت یار مهربان» برای ترویج کتاب‌خوانی، تمرین سرودهای گروهی و فعالیت‌هایی مانند «ظرف خوراکی مشترک» که در آن کودکان داوطلبانه بخشی از خوراکی خود را در اختیار دیگران قرار می‌دادند، «چالش‌های هفتگی» در زمینه‌هایی چون مسواک‌زدن، تغذیه‌ی سالم، احترام، نماز اول وقت و... همچنین «کلبه‌ی نور» به‌عنوان کاردستی مشترک کلاس ساخته شد تا دانش‌آموزان پیام‌های قرآنی هفتگی خود را در آن قرار دهند و با قرائت روزانه، فعالیت خود را با

نشان شجاعت و جسارت

نشان تلاش و پیشکار

نشان خلاقیت و نوآوری

زیادی از سمت خانواده دریافت نمی‌کرد و اعتمادبه‌نفس کمی داشت، به سطحی رسید که داوطلبانه برای بچه‌ها مجله می‌خواند و با اشتیاق به سراغ حل سؤالات ریاضی می‌رفت. این پیشرفت در کارنامه‌ی وی به‌وضوح بازتاب داشت.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

طرح تشویق غیررقابتی تأثیر مثبتی بر افزایش خودباوری و اعتمادبه‌نفس کودکان دارد؛ چراکه مقایسه‌ی سازنده‌ی انسان با خود و سعی در رشد هویت، در حالی صورت می‌گیرد که تشویق‌های رقابتی، بیشتر اوقات احساس ناکامی را در افراد ایجاد می‌کنند. از سوی دیگر، این نوع تشویق‌ها موجب می‌شود دانش‌آموزان از نقاط قوت و ضعف هویت فردی و جمعی خود مطلع شوند و برای تقویت نقاط قوت و رفع نقاط ضعف تلاش کنند. ایده‌ی پیش رو به‌رغم هزینه‌ی کم، در نقاط گوناگون کشور قابلیت اجرا دارد؛ لذا پیشنهاد می‌شود همکاران بزرگوار این فعالیت‌های پیشنهادی را در اجراهای بعدی انجام دهند:

- نقشه‌ی موجود می‌تواند گسترش بیابد و شامل تمامی کشورهای مسلمان باشد تا دانش‌آموزان کل مدرسه با هویت اسلامی بهتر آشنا شوند.
- از روند وضعیت تربیتی دانش‌آموزان تحلیل کمی نیز صورت گیرد تا دانش‌آموزان و خانواده‌ها به‌صورت عینی تر شاهد بهبود پیشرفت باشند.
- دوره‌های آموزشی مناسبی برای والدین و معلمان در زمینه‌ی اهمیت تشویق در ابعاد غیرتحصیلی و روش‌های مؤثر تشویق کودکان برگزار شود.

رو به شکوفایی؛

✓ **نشان یادگیری و کشف دانش:** کتابی گشوده در حال آموزش. در پایان هر ماه، بر اساس مشاهده‌ی عملکرد و دریافت نظرات دانش‌آموزان، مدال‌ها اهدا می‌شد و روی نقشه‌ی ویژه‌ی ایران که هر شماره از ۱ تا ۲۹ به یکی از دانش‌آموزان اختصاص یافته بود، چسبانده می‌شد. جایگاه شماره‌ها با شناخت معلم تنظیم شده بود؛ برای مثال، دو دانش‌آموز که با یکدیگر مشاجره داشتند، روی نقشه کنار هم قرار گرفتند یا شماره‌ی دانش‌آموزان خلاق، در استانی کمتر برخوردار قرار داده شد تا در آینده با خلاقیت خود به بهبود این ناحیه کمک کنند. از طرفی، به دانش‌آموزان گفته شد: «کامل شدن این نقشه، بدون تلاش همه‌ی ما ممکن نیست». در نتیجه، دانش‌آموزان به جای رقابتی غیرسازنده، با رفاقتی دلنشین برای موفقیت خود و هم‌کلاسی‌هایشان تلاش می‌کردند.

● گام سوم: ارزیابی و دریافت بازخورد

در پایان اجرای طرح، بازخوردهای گوناگونی از والدین، همکاران و دانش‌آموزان دریافت شد. برای نمونه، یکی از همکاران کاهش رفتارهای پرخاشگرانه در بین دانش‌آموزان این کلاس را گزارش کردند. همچنین یکی از والدین اظهار کردند که رفتار دانش‌آموز در منزل نیز بهتر شده و پرخاشگری او کاهش یافته است. یکی از دانش‌آموزان هم که در امور تحصیلی حمایت

آموزه‌های دینی آغاز کنند. از ابتدای اجرای طرح، والدین نیز در جریان برنامه‌ها قرار گرفتند. ارتباط با آن‌ها از طریق پیام‌رسان‌ها، تماس تلفنی و جلسات فردی و جمعی برقرار شد تا تعامل میان خانه و مدرسه تقویت شود.

● گام دوم: طراحی و اجرای

نظام تشویق غیررقابتی

به‌منظور پرهیز از تشویق‌های رقابتی و مقایسه‌گرایی، با استناد به پژوهش مرشدی‌زاد و احمدلو (۱۳۹۶)، نیازسنجی از والدین و بررسی میدانی نیازهای تربیتی دانش‌آموزان، هشت مؤلفه‌ی اصلی برای تقویت هویت ایرانی‌اسلامی دانش‌آموزان شناسایی شد. برای هر مؤلفه، یک نشان افتخار (مدال) طراحی شد:

✓ **نشان تلاش و پشتکار:** کوه دماوند، نماد رسیدن به هدف پس از تلاش؛

✓ **نشان صداقت و راستی:** گل لاله، به‌نشانه‌ی شرافت و صداقت؛

✓ **نشان مسئولیت‌پذیری و انضباط:** معماری سنتی ایران با نظمی چشمگیر؛

✓ **نشان خلاقیت و نوآوری:** سیمرغ افسانه‌ای، نماد ذهن خلاق شاعر؛

✓ **نشان شجاعت و جسارت:** مسجدالاقصی، نماد ایستادگی و شجاعت؛

✓ **نشان محبت و همدلی:** یک قلب واحد و مجموعه‌ای از افراد گرد آن؛

✓ **نشان رشد و توسعه‌ی شخصیت:** جوانه‌ای

نشان رشد و توسعه شخصیت

منابع

۱. مرشدی‌زاد، علی و احمدلو، کاووس. (۱۳۹۶). «مؤلفه‌های هویت اسلامی و ایرانی در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای». فصلنامه‌ی مطالعات ملی، ۲۰، سال هجدهم شماره ۲، ۶۳-۷۶.
۲. وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۹۱). سند برنامه‌ی درسی ملی جمهوری اسلامی ایران.
۳. Tajfel, H., & Turner, J. C. (۱۹۷۹). An integrative theory of intergroup conflict.
۴. Erikson, E. H. (۱۹۶۸). Identity, Youth and Crisis.
۵. Bandura, A. (۱۹۷۷). Social Learning Theory.
۶. Berry, J. W. (۱۹۹۷). Immigration, acculturation, and adaptation. Applied Psychology: An International Review, ۴۶(۱), ۵-۳۴.
۷. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (۲۰۱۷). Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. Guilford Press.
۸. www.canva.com
۹. www.bing.com